

Lausunto Oasis-hankkeesta

Teemu Pauha & Tuomas Martikainen

Turku, 15.5.2017

Sisällys

Johdanto	3
Islam Suomessa	4
Moskeijat Suomessa ja Euroopassa	6
Turun moskeijahankkeet	9
Tukholman moskeijahankkeet	10
Kööpenhaminan moskeijahankkeet	12
Asenteet moskeijoita kohtaan	13
Edustavuus	14
Integraationäkökulmia	17
Moskeijahanke ja muslimien keskinäiset suhteet	20
Turvallisuusnäkökulmia	22
Rahoitus	23
SWOT-analyysi	26
Yhteenveto	28
Kirjoittajat	29
Lähteet	30

Johdanto

Tammikuussa 2015 kolmen rekisteröidyn yhdistyksen¹ yhteenliittymä teki Helsingin kaupunginhallitukselle tontinvaraushakemuksen dialogi-, koulutus- ja palveluskusta sekä moskeijaa varten. Tämän nk. Oasis-hankkeen kokonaiskustannusten suuruudeksi on arvioitu 110–140 miljoonaa euroa ja keskuksen vuosittaisiksi käyttökustannuksiksi 6–7 miljoonaa euroa. Yhteensä enintään 20 000 neliömetrin suuruinen rakennuskompleksi on alustavasti suunniteltu sijoitettavaksi nykyiselle Hanasaaren voimalan parkkipaikalle.

Päätöksenteon tueksi Helsingin kaupungin kiinteistöviraston tonttiosasto tilasi Siirtolaisuusinstituutilta asiantuntijalausuntoa hankkeesta ja sen mahdollisista vaikutuksista muslimiyhteisöön. Tarkastelemme lausunnoissamme myös hankkeeseen liittyviä integraatio- ja turvallisuusnäkökohtia, hankkeen rahoitusta ja sitä, missä määrin hankkeen valmisteluryhmä ja suunniteltu keskus edustavat laajempaa muslimiväestöä.

Olemme keränneet taustatietoja lausuntoa varten tutkimuskirjallisuudesta sekä haastattelemalla moskeijahankkeiden kanssa toimineita viranomaistahoja eri kaupungeissa. Lisäksi olemme järjestäneet erilliset kuulemistilaisuudet hankkeen valmisteluryhmälle ja pääkaupunkiseudun muslimiyhteisöille.² Muslimiyhteisöille tarkoitettuun kuulemistilaisuuteen kutsuttiin kaikki ne järjestöt, joiden yhteystiedot olivat käytettävissä. Tilaisuuteen osallistui edustajia kaikkiaan 14 eri järjestöstä.³ Lisäksi eräät muslimiyhteisöt toimittivat meille kirjallisen lausunnon.

1 Suomen Musliminaiset ry, Suomen Muslimiliitto ry ja Kulttuuri- ja uskontofoorumi Fokus ry.

2 Ensimmäinen tilaisuus järjestettiin 26.10.2016 ja siihen osallistuivat hankkeen valmisteluryhmän jäsenet (Abdessalam Jardi, Pia Jardi ja Ilari Rantakari) sekä heidän kutsumanaan Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan imaami Anas Hajjar. Toinen kuulemistilaisuus järjestettiin 15.11.2016. Tilaisuuteen osallistuneet yhdyskunnat on lueteltu alaviitteessä 3.

3 European institute of islamic and human sciences, Islamin info, Islamin kutsu, Islamin tieto ja dialogi, Islamska Zajednica Bošnjaka u Finskoj, Malmin moskeija, Masjid Darul Aman, Multicultural Dawah Centre, Nuoret Muslimit, Resalat islamilainen yhdyskunta, Suomen Diyanet Yhdyskunta, Suomen Islamilainen Uskonto ja Kulttuuri yhdyskunta, Suomen Islamilainen Yhdyskunta ja The Islamic Rahma Center in Finland.

Islam Suomessa

Tuoreimpien arvioiden mukaan Suomessa on vähintään 70 000 muslimia. (Ketola ym. 2016, 24; Pauha 2017, 248.) Suurin osa heistä on ensimmäisen polven maahanmuuttajia ja tulleet maahan alun perin joko kiintiöpakolaisena, turvapaikanhakijana tai perheen yhdistämisen kautta. (Martikainen & Tiilikainen 2013, 12.) Maahan muuttaneiden muslimien Suomessa syntyneitä lapsia on vuonna 2011 arvioitu olleen 10 000–15 000, mutta tämän niin sanotun toisen sukupolven koko on sittemmin kasvanut ja kasvaa kaiken aikaa. Suomen muslimiväestö onkin iältään keskimäärin varsin nuorta: arviolta joka toinen Suomen muslimista on alle 20-vuotias. (Pauha & Martikainen 2014, 219.)

Muslimiväestön määrä tulee hyvin suurella todennäköisyydellä kasvamaan sekä Suomessa että muualla Euroopassa: Pew-tutkimuskeskuksen mukaan 0,8 % Suomen asukkaista oli vuonna 2010 muslimia. Pew:n arvion mukaan muslimien osuus väestöstä kasvaa 3,4 prosenttiin vuoteen 2050 mennessä, mikäli maahanmuutto jatkuu ennusteen mukaisena. Ilman maahanmuuttoakin muslimien väestöosuus nousee 1,4 prosenttiin. (Pew Research Center 2015, 50.) Tarkkojen ennusteiden tekeminen on kuitenkin hankalaa, koska erilaiset ennakoimattomat kansalliset ja kansainväliset tapahtumat saattavat ohjata kehityksen ennalta- arvaamattomaan suuntaan.

Toisin kuin useissa muissa Euroopan maissa, Suomessa ei ole yhtä etnistä ryhmää, joka edustaisi valtaosaa muslimiväestöstä. Suomen muslimiväestö on päinvastoin etnisesti huomattavan monimuotoinen. Suurimpia kansallisia ja etnisiä ryhmiä ovat somalialaiset, arabit, kurdit, turkkilaiset, afgaanit, bosnialaiset ja Kosovon albaanit. Valtaosa Suomen muslimista asuu pääkaupunkiseudulla tai muissa suurissa kaupungeissa, mutta eri etniset ryhmät ovat keskittyneet jossain määrin eri alueille. (Martikainen & Tiilikainen 2013, 12; Pauha & Martikainen 2014, 218–219.)

Vuoden 2015 lopussa Suomessa toimi yhteensä 42 rekisteröityä islamilaista yhdyskuntaa. Selvästi suurin näistä on Helsinki Islam Keskus. Keskuksella on lähes 2 500 jäsentä, joista valtaosa on somalialaistaustaisia, ja se ylläpitää rukoushuonetta Itä-Pasilassa. (Ketola ym. 2016, 24; Pauha 2017, 252–253.)

Suomen Islamilainen Yhdyskunta on Suomen toiseksi suurin (ja tataarien seurakuntia lukuun ottamatta myös vanhin) islamilainen yhdyskunta. Yhdyskunnalla on noin 1 600 jäsentä ja rukoushuone Helsingin Lönnrotinkadulla. (Ketola ym. 2016, 24; Pauha 2017, 253–254.) Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan imaami Anas Hajjar on osallistunut aktiivisesti Oasis-hankkeeseen.

Pääosin somalialaistaustaisista muslimeista koostuva Islamic Rahma Center in Finland ja shiialainen Resalat Islamilainen Yhdyskunta ovat Helsinki Islam Keskuksen ja Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan jälkeen suurimmat islamilaiset yhdyskunnat Helsingissä. Molemmilla on viimeisimpien tietojen mukaan noin 800 jäsentä. Molemmat myös ylläpitävät rukoushuonetta Itä-Helsingissä: Islamic Rahma Center Itäkeskuksessa ja Resalat Mellunmäessä. (Uskonnot Suomessa 2015.)

Kaikkiaan rekisteröityneillä islamilaisilla yhdyskunnilla oli vuoden 2015 lopussa 13 289 jäsentä. Vain osa Suomen muslimeista on siis jäsenenä jossain yhdyskunnassa. (Ketola ym. 2016, 24.) Rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien lisäksi Suomessa on suuri joukko muslimiyhteisöjä, jotka toimivat yhdistyspohjalta. Vuoden 2015 lopussa Suomessa oli noin 130 yhdistykseksi rekisteröitynyttä islamilaista yhteisöä. (Pauha 2017, 245.)

Laajojen asennetutkimusten mukaan noin joka toinen suomalainen suhtautuu enemmän tai vähemmän kielteisesti islamiin. Islamiin suhtaudutaan selvästi torjuvammin kuin mihinkään muuhun suurista maailmanuskonnoista. (Ketola 2010, 46–47.) Islam-vastaisuuden laajuus suomalaisessa yhteiskunnassa on jopa maailmanlaajuisesti poikkeuksellista. Vuonna 2008 toteutetussa ISSP-tutkimuksessa selvitettiin 18 eri maan asukkaiden suhtautumista muslimeihin ja ilmeni että Suomessa asenteet muslimeita kohtaan olivat kielteisempiä kuin missään muussa tutkimukseen osallistuneessa maassa. (Ketola 2011, 70.)

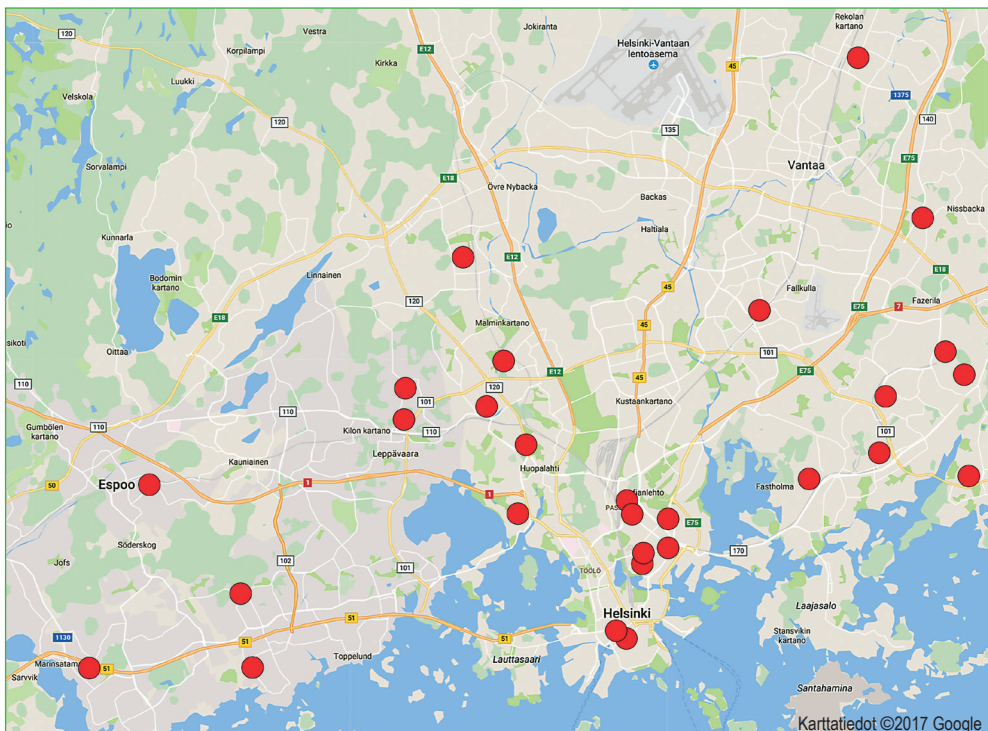
Moskeijat Suomessa ja Euroopassa

Uskontososiologi Stefano Allievi (2009, 17–19) jaottelee eurooppalaiset moskeijat kolmeen pääkategoriaan: rukoushuoneisiin, varsinaisiin moskeijoihin ja islamilaisiin keskuksiin. Näistä ylivoimaisesti yleisin kategoria on ”rukoushuone” (musalla) – alun perin muihin tarkoituksiin suunnitellut kiinteistöt (esimerkiksi varasto- tai liiketilat), jotka on otettu uskonnolliseen käyttöön. Jotkin rukoushuoneet ovat tilapäisiä ja monet niistä siinä määrin näkymättömiä, että on hankala arvioida esimerkiksi rukoushuoneiden lukumäärää tietyssä maassa tai kaupungissa. (Allievi 2009, 17–19.)

Rukoushuoneiden lisäksi Euroopassa on varta vasten uskonnolliseen käyttöön rakennettuja moskeijoita. Suurimmissa kaupungeissa saattaa olla myös islamilaisia keskuksia, jotka rukoustilojen lisäksi sisältävät erilliset tilat esimerkiksi opetus- ja konferenssikäyttöön. Euroopan suuret islamilaiset keskuksat on yleensä rakennettu ulkopuolisella rahoituksella, joka etenkin pääkaupungeissa on usein peräisin saudijohtoiselta Muslim World Leagueltä.⁴ (Allievi 2009, 17–18 & 21.) Islamilaisten maiden suurlähettiläät ovat usein edustettuina moskeijoiden johtokunnissa, mutta lopullinen kontrolli on Allievin (2009, 21) mukaan lähes aina rahoittajataholla.

Suomalaiset moskeijat kuuluvat lähes poikkeuksetta Allievin kategorioista ensimmäiseen, rukoushuoneisiin. Karkean arvion mukaan Suomessa on 80 moskeijaa, joista noin 30 on pääkaupunkiseudulla (Pauha 2017, 250). Suomessa on toistaiseksi kaksi varta vasten moskeijaksi suunniteltua rukoustilaa, joista molemmat kuuluvat tataareille: Järvenpään tataarit saivat puisen moskeijan 1940-luvun alussa. Myöhemmin, 1950–1960-lukujen vaihteessa, tataarit rakennuttivat Helsingin Fredrikinkadulle Islam-talon, jonka ylimpään kerrokseen tuli keittiön ja juhlasalin lisäksi myös rukoushuone. (Leitzinger 1999, 44–45; Pauha & Martikainen 2014, 221.) Järvenpään moskeijassa on oma pieni minareettinsa, mutta Helsingin Islam-talon erottaa ympäristöstään lähinnä arabiankielinen teksti ylimmän kerroksen seinässä ja puolikuu rakennuksen katolla.

4 Muslim World League on lähetysorganisaatio, joka on profiloitunut saudiarabialaisen wahhabismin levittäjänä. Suomen Islamilaisella Yhdyskunnalla on yhteyksiä järjestöön. (Juntunen 2008; Pauha 2017, 253–254; Pew Forum on Religion & Public Life 2010.) Tässä yhteydessä on tosin huomioitava, että suomalaisten moskeijoiden ideologioita ja muita yhteyksiä eri islamilaisiin liikkeisiin ei ole perusteellisesti selvitetty.

Espoon, Helsingin ja Vantaan islamilaiset rukoushuoneet vuonna 2017. Lähteet: Kiesus (2017), YLE (2013) ja tarkastushakua Internetistä.

Reykjavikia lukuun ottamatta kaikissa Pohjoismaisissa pääkaupungeissa on useita varta vasten moskeijoiksi suunniteltuja rakennuksia. Tukholmassa ja Kööpenhaminassa on kaksi nimenomaan moskeijakäyttöön rakennettua rukoustilaa, ja Oslolla vastaavia on kokonaista kahdeksan. Lisäksi sekä Tukholmassa, Kööpenhaminassa että Oslolla on useita keskeneräisiä rakennushankkeita. (Bangstad & Elgvin 2016, 444; Jacobsen 2014, 196; 2016, 191; Larsson 2016; Leirvik 2014, 462.) Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan imaamin Anas Hajjarin mukaan Helsingissä olisi tarvetta ainakin kolmelle Hanasaareen suunniteltua moskeijaa vastaavalle moskeijalle. Pääkaupunkiseudulle vastaavia moskeijoita tarvittaisiin Hajjarin mukaan vähintään viisi.

Monet Euroopan moskeijat palvelevat uskonnonharjoituksen lisäksi myös muita (ja muslimienemmistöisten maiden moskeijoille vieraita) funktioita. Moskeijat ovat omaksuneet roolin muslimiyhteisön tukijoina myös ei-uskonnollisissa kysymyksissä ja tarjoavat esimerkiksi työllistymiseen liittyvää neuvontaa, läksyapua ja niin edelleen (ks. esim. McLoughlin 2005, 1048.)

Eurooppalaiset viranomaiset ovat pyrkineet vastaamaan integraation haasteisiin ennen kaikkea hallinnoimalla ja valvomalla tiiviimmin moskeijayhteisöiden

toimintaa. Moskeijoihin ja imaameihin kohdistuu paljon integraatioon ja radikalisaation torjumiseen liittyviä odotuksia. Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että islamin uskonnolliset auktoriteetit ovat entistä enemmän hajautuneet esimerkiksi internetiin. Imaamien ja moskeijoiden vaikutusmahdollisuudet ovatkin varsin rajalliset maailmassa, jossa nettisaarnaajat ja online-oppineet näyttelevät yhä keskeisempää roolia. (Juntunen 2008, 55; Juntunen, Creutz-Sundblom & Saarinen 2016, 20.) Yhteisöjen rooli on silti edelleen merkittävä erityisesti viranomaisyhteyksien ja uskonnollisten palveluiden kannalta.

Aktiivisten moskeijakävijöiden osuutta kaikista Suomen muslimeista on vaikea määrittää tarkasti, mutta on arvioitu, että noin kolmasosalla on yhteys johonkin moskeijayhteisöön (Pauha & Martikainen 2014, 219). Naapurimaa Ruotsissa on vastaavasti arvioitu, että noin joka kolmas maan muslimeista käy säännöllisesti moskeijoissa, rukoilee päivittäin tai muuten harjoittaa uskontoaan aktiivisesti (Larsson 2007, 11). Samansuuruisia lukuja on saatu, kun on tutkittu Saksan turkkilaistaustaisten muslimien moskeija-aktiivisuutta: Pollackin ja kumppanien (2016, 12) tutkimuksen mukaan 28 prosenttia Saksan turkkilaistaustaisista käy moskeijassa kerran viikossa tai useammin. Aktiivisuus on kuitenkin yhteydessä esimerkiksi sukupolveen ja sukupuoleen siten, että ensimmäisen polven maahanmuuttajat ja miehet käyvät moskeijassa enemmän kuin naiset ja myöhemmät sukupolvet. Myös kansallisten ja etnisten ryhmien välillä on huomattavia eroja moskeija-aktiivisuudessa.

Helsingissä on viime vuosina ollut pulaa rukoustitiloista muun muassa kaupunkiin tulleiden turvapaikanhakijoiden vuoksi. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on harkinnut omien tilojensa luovuttamista muslimien käyttöön pulan helpottamiseksi. (Ketola ym. 2016, 236.)

Birminghamin keskusmoskeija tarjoaa yhden vertailukohdan Helsingin hankkeelle. Helsinkiin suunnitellun rakennuskompleksin tavoin Birminghamin keskusmoskeija on rakennettu kaupungilta saadulle tontille keskeisten liikenneväylien varteen. Moskeijan suunnittelu aloitettiin jo 1950-luvun lopulla, rakennustyöt alkoivat vuonna 1970, ja ne saatiin valmiiksi vuonna 1975. Rakennustöitä olivat hidastaneet esimerkiksi moskeijakomitean taloudelliset vaikeudet. Taloudelliset vaikeudet selätettiin lopulta keräämällä lahjoituksia paikallisilta muslimeilta, joita paikannettiin äänestysluettelon perusteella. (Gale 2004.)

1980-luvulla Birminghamin keskusmoskeijaa täydennettiin minareetilla. Aluksi rukouskutsujen antaminen minareetista kiellettiin, mutta kokeilujakson jälkeen lupa rukouskutsuihin annettiin – tosin huomattavin rajoituksin. Lähi-seudun asukkaat olivat vastustaneet rukouskutsuja englantilaiselle kansalliselle kontekstille vieraana äänimaisemana. (Gale 2004.)

Birminghamiin rakennettuja moskeijoita käsittelevässä tutkimuksessaan Gale (2004) toteaa, että moskeijahankkeita koskevissa asenteissa on havaittavissa muutos: ensimmäiset kaupunkiin rakennetut moskeijat herättivät kaupunginval-

tuustossa ristiriitaisia tunteita ja suoranaista vihamielisyyttä, kun taas myöhempiin moskeijahankkeisiin on suhtauduttu paljon hyväksyvämmiin ja ne on nähty myönteisinä merkkeinä kaupungin kulttuurisesta moninaisuudesta.

Turun moskeijahankkeet

Uusia moskeijan rakennushankkeita on Helsingin lisäksi käynnissä Turussa.⁵ Valmistelut ovat tähän mennessä kestäneet pari kolme vuotta ja edenneet siihen vaiheeseen, että kaupunki on tarjonnut moskeijalle ja kulttuurikeskukselle tonttia Röntämäestä.

Paikallinen muslimiyhteisö oli alun perin lähestynyt Turun kaupunkia moskeija-asiassa ja toivonut saavansa tontin ennen kaikkea hyvien kulkuyhteyksien varrelta. Vireillä olevien kaavojen perusteella päädyttiin siihen, että Röntämäen tontti sopii sekä muslimiyhteisön että kaupungin tarpeisiin. Kaava valmistui vuonna 2015, ja siinä huomioitiin muslimiyhteisön toiveet, jotka koskivat lähinnä kiinteistön kokoa ja pysäköintialuetta.

Kaupunki on laatinut tontista vuokrasopimusluonnoksen, joka on toimitettu muslimiyhteisölle. Luonnokseen on kirjattu kaupungin normaalit tontinvuokraehdot. Yhteisö ei ole vielä antanut vastaustaan luonnokseen, ja Turun kaupungin kiinteistökehityspalvelujen johtaja Petri Liski kertoo, että asiaan liittyy kommunikaatiokatkos: yhteisö oli ilmeisesti odottanut sopimusluonnoksen sijaan tonttivarauspäätöstä. Liski epäilee tontinluovutus päätöksen valmistuvan vuoden 2017 aikana, kunhan vuokrasopimuksen ehdoista saadaan sovittua. Päätöksen saatuaan muslimiyhteisö voi käyttää sitä rahoituksen hakemiseen.

Liskin käsityksenä on, että Turun moskeijalle on tarkoitus hankkia rahaa lähinnä yhdyskunnan sisältä. Muslimiyhteisö ei kuitenkaan ole toimittanut kuluarvioita tai muuta tarkempaa dokumentaatiota siitä, kuinka rahoitus on tarkoitus järjestää. Kaupunki ei myöskään ole edellyttänyt tällaista.

Turun moskeijan on tarkoitus olla yksi osa laajempaa ”Islam-kulttuurikeskusta”, johon kuuluu lisäksi muun muassa kahvila, ruokakauppa, päiväkotijärjestelmä ja kokoontumistila. Kaupunki on toivonut rakennuksesta ympäristöön sopivaa. Esimerkiksi minareetille ei ole myönnetty oikeuksia eikä muslimiyhteisö ole sellaista toivonutkaan.

5 Turun moskeijahankkeita koskevat tiedot perustuvat Turun kaupungin kiinteistökehityspalvelujen johtaja Petri Liskin haastatteluun 14.11.2016.

Liski kertoo, että moskeijahanketta lähdettiin alun perin ajamaan koko yhteisön voimin, mutta muslimien edustajat ovat prosessin aikana uudelleenorganisoituneet ja nykyään hankkeella on selkeä valmisteluryhmä. Liski ei osaa tarkemmin arvioida sitä, missä määrin valmisteluryhmä edustaa laajempaa muslimiyhteisöä.

Turkuun on aiemminkin valmisteltu moskeijaa. Moskeijalle oli jo mietitty tontti valmiiksi, mutta hanke peruuntui, ennen kuin asemakaavaa ehdittiin lyödä lukkoon. Silloisen hankkeen valmisteluryhmä ilmoitti peruuntumisen syyksi rahoitusvaikeudet: valmisteluryhmä oli osallistunut Saudi-Arabian kuningashuoneen järjestämään rahoitushakuun, mutta ei tullut valituksi.

Liski kertoo kahden moskeijahankkeen opettaneen, että asiat vievät kieli- ja kulttuurierojen vuoksi enemmän aikaa ja tiukat aikataulut on syytä unohtaa. Vaikka Turkuun ei toistaiseksi olekaan rakennettu moskeijaa, Liski mainitsee buddhalaisen temppelin positiivisena kokemuksena vastaavasta hankkeesta. Buddhalainen Lootuksen sydämen temppeli valmistui vuonna 2013 kaupungin luovuttamalle tontille Turun Moisioon. Temppeli sijoitettiin buddhalaisyhteisön toiveesta syrjäisempään paikkaan, mutta muuten hankkeen lähtökohdat muistuttivat tämänhetkistä moskeijahanketta.

Moskeijan rakentamista on Turun lisäksi suunniteltu myös Oulussa. Vuosittu-hannen vaihteessa kaupunki myönsi moskeijalle rakennusluvan Oulun Heinä-päästä, mutta hanke kariutui silloin puuttuvaan rahoitukseen (Alasuutari 2002). Pohjois-Suomen islamilainen yhdyskunta on sittemmin aloittanut uudelleen neuvottelut kaupungin kanssa ja jo hylännyt yhden sille tarjotun tontin. Mikäli sopiva tontti löytyy, yhdyskunnalla on tavoitteena etsiä arviolta kolmen miljoonan euron hankkeelleen rahoittajaa Saudi-Arabiasta. (Passoja 2015.)

Tukholman moskeijahankkeet

Tukholmassa on tällä hetkellä käynnissä neljä moskeijan rakennushanketta: yksi Etelä-Tukholmassa (Skärholmenissa) ja kolme Pohjois-Tukholmassa (yksi Tenstassa ja kaksi Rinkebyssä).⁶ Useat muutkin muslimiyhteisöt ovat halunneet rakentaa oman moskeijansa. Kaupungissa on kuitenkin tehty poliittinen linjaus, jonka mukaan uusia hankkeita ei aloiteta, ennen kuin entisistä on saatu lopputuloksia. Uusia hakijoita on kehoitettu liittymään käynnissä oleviin moskeija-

⁶ Tukholman moskeijahankkeita koskevat tiedot on saatu projektipäällikkö Per-Eric Siljestamilta 12.12.2016.

hankkeisiin, mutta projektipäällikkö Per-Eric Siljestamin mukaan hakijat eivät ole olleet tähän halukkaita.

Siljestamin mukaan Tukholma suhtautuu myönteisesti moskeijoiden rakentamiseen, mutta ei pysty rahoittamaan niitä. Varmistettu rahoitus on kuitenkin kaupungin kannalta moskeijahankkeiden tärkein (ja periaatteessa ainoa) edellytys. Kaupunki toivoisi moskeijoiden saavan rahoituksensa kotimaasta, jotta ulkomaiset rahoittajat eivät pääsisi vaikuttamaan liikaa niiden toimintaan. Siljestamin mukaan tämä ei kuitenkaan ole kynnyskysymys.

Kaikkien Tukholman moskeijahankkeiden toteutuminen riippuu tällä hetkellä ennen kaikkea rahasta: Tenstan moskeijaa varten on jo ostettu tontti, mutta rakennusluvan saaminen edellyttää uutta tietä ja se tulisi maksamaan muslimiyhteisölle neljä miljoonaa kruunua. Rinkebyn moskeijoille puolestaan on kaavoitettu tontit, mutta kaupunki ei myönnä rakennuslupaa, ennen kuin muslimiyhteisöt pystyvät todistettavasti maksamaan tontinvuokran.

Vaikka Tukholman kaupunki onkin tehnyt moskeijoita koskevia päätöksiä ennen kaikkea taloudellisin perustein, kaupunki myös pyysi SST:n⁷ lausuntoa Rinkebyn toisen hankkeen yhteiskunnallisesta hyödystä. SST otti moskeijaan myönteisen kannan.

Siljestamin kokemukset moskeijahankkeista ovat olleet myönteisiä. Niihin liittyvät ongelmat eivät hänen mukaansa ole olleet sen kummempia kuin muidenkaan rakennushankkeiden ongelmat, vaikka ovatkin olleet osittain erilaisia. Siljestamin mukaan kulttuurierot ovat tuottaneet tiettyjä haasteita: erään moskeijahankkeen valmistelijat olivat muun muassa kieltäytyneet kätelemästä naispuolista projektipäällikköä, mikä oli loukannut tätä syvästi.

Siljestam kertoo, että Tenstan asukkaat olivat vastustaneet moskeijahanketta, koska pelkäsivät sen laskevan kiinteistöjen hintoja. Protestit eivät kuitenkaan johtaneet kaavamuutoksiin. Rinkebyn moskeijat eivät sen sijaan ole herättäneet vastustusta, eikä Ruotsin media ole Siljestamin mukaan kiinnittänyt paljoakaan huomiota tämänhetkisiin moskeijahankkeisiin.

7 Nämnden för statligt stöd till trossamfund; Ruotsin valtion lautakunta, joka muun muassa jakaa valtion avustuksia uskonnollisille yhteiskunnille ja tarjoaa asiantuntijapalvelua uskontoihin liittyvissä kysymyksissä.

Kööpenhaminan moskeijahankkeet

Kööpenhaminan työ- ja integraatiohallinnolta (Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen) saatujen tietojen mukaan kaupungissa on viiden vuoden sisällä rakennettu yksi sunnalainen ja yksi shiialainen moskeija. Lisäksi kaupungissa on vanhaan tehdaskiinteistöön perustettu sunnimoskeija, jonka paikalle ollaan parhaillaan rakentamassa uutta moskeijaa. Moskeijoiden taustalla olevat tahot ovat yksittäisiä islamilaisia järjestöjä, eivät järjestöjen yhteenliittymiä tai kattojärjestöjä.

Shiialainen moskeija rakennettiin aikaisemman moskeijan paikalle. Sunnalaisen moskeijan tapauksessa muslimiyhteisö etsi ja osti itselleen mieluisan tontin.

Kaupungin tietojen mukaan sunnalainen moskeija saa rahoitusta Qatarin valtiolta, kun taas shiialaista moskeijaa rahoittaa jokin iranilainen taho. Kaupunki ei kuitenkaan ole pyrkinyt selvittämään perusteellisesti moskeijoiden rahoituslähteitä; tehdessään moskeijahankkeita koskevia päätöksiä kaupunginhallinto ei kiinnitä huomiota rahoituksen alkuperään tai turvallisuusnäkökohtiin, vaan päätöksenteko perustuu teknisempiin kriteereihin. Kaupungin kannalta olennaista on, sopiiko ehdotettu moskeija ympäristöönsä.

Moskeijahankkeet herättivät mediassa radikalisaatioon ja rahoituslähteisiin liittyviä epäilyksiä. Qatarin rahoittama sunnimoskeija on ollut vielä valmistuttuaankin mediakohujen kohteena: Moskeijan puhemies erotettiin tämän annettua kyseenalaisia lausuntoja homoseksuaaleista. Myöhemmin TV-ryhmä vieraili moskeijassa piilokameran kanssa ja sai nauhalle arveluttavia kannanottoja esimerkiksi perheväkivallasta.⁸

Kaupungin kokemus moskeijarakennushankkeista on ollut, ettei niihin ole liittynyt enempää ongelmia kuin muihinkaan vastaavan kokoisiin hankkeisiin. Hankkeet ovat viivästyneet suunnitellusta aikataulusta, mikä ei suuremmissa rakennushankkeissa ole epätavallista. Tällä hetkellä työ- ja integraatiohallinnolla ei ole virallisia suhteita moskeijoihin, mutta ei myöskään kirkkoihin tai muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin. Moskeijat ovat kuitenkin yleisesti pyrkineet solmimaan suhteita ympäröivään yhteiskuntaan. Ne ovat esimerkiksi järjestäneet avointen ovien päiviä, kutsuneet rabbeja ja poliitikkoja vierailulle, lähettäneet edustajiaan tv-ohjelmiin ja järjestäneet tanskankielistä toimintaa.

⁸ Ulkolinja on esittänyt dokumentin nimellä *Sharialakia Tanskassa*.

Asenteet moskeijoita kohtaan

Moskeijahankkeiden herättämä vastustus voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan: Yhtäältä on monia, jotka ovat huolissaan moskeijoiden konkreettisista vaikutuksista esimerkiksi alueen kiinteistöjen arvoon, liikenteeseen, pysäköintiin, rikollisuuteen tai melutasoon. Toisaalta moskeijahankkeen vastustajat saattavat olla huolissaan myös moskeijan kulttuurisista vaikutuksista. Moskeija saatetaan esimerkiksi nähdä merkinä länsimaisten arvojen kanssa yhteensopimattoman uskonnon valta-aseman vahvistumisesta, ”islamisaatiosta”. Huoli ei tällöin kohdistu niinkään yksittäisen alueen vaan koko yhteiskunnan tulevaisuuteen. Käytännössä edellä mainitut huolenaiheet toki usein kietoutuvat toisiinsa tai esiintyvät muuten yhdessä. (Allievi 2014.)

Moskeijahankkeita edeltävistä kiistoista on tehty varsin paljon tieteellistä tutkimusta (ks. esim. Allievi 2009; Cesari 2005; Leggewie, Joost & Rech 2002), mutta toteutuneiden hankkeiden käytännön seurauksia on tutkittu huomattavasti vähemmän. Saatavilla on vain vähän tietoa siitä, missä määrin huolenaiheet ovat toteutuneet. Jälkipuinnin vähäisyys saattaa osaltaan kertoa siitä, että ainakaan suurimmat huolet eivät ole käyneet toteen.

Vuoden 2015 Gallup Ecclesiastica -kyselyssä selvitettiin suomalaisten suhtautumista ajatukseen moskeijasta omalla asuinalueellaan. Moskeijaan suhtauduttiin kyselyssä selvästi kielteisemmin kuin muihin pyhiin rakennuksiin: kaikkiaan 17 % vastaajista asennoitui asiaan melko ja 18 % erittäin kielteisesti. Toisaalta kielteisesti asennoituvat olivat edelleen vähemmistössä: kaikkiaan 22 % vastaajista suhtautui melko tai erittäin myönteisesti ja 40 % neutraalisti ajatukseen moskeijasta omalla asuma-alueellaan. (Ketola ym. 2016, 82–83.) Ketola ja kumppanit (2016, 84) tiivistävät moskeijakielteisyden taustatekijät seuraavasti:

[I]slamin ja erityisesti moskeijoiden vastustus Suomessa nousee valtaosin ei-uskonnolliselta pohjalta. Moskeijat koetaan uhkaksi suomalaiselle kulttuurille ja sekulaarille elämäntavalle, mikä paljastuu siitä, että kansallistunne, perinteiset moraaliarvot ja kuulumattomuus uskonnollisiin yhdyskuntiin ennustivat voimakkaampaa kielteisyyttä. Vain hyvin konservatiivisissa kristillisissä yhteisöissä esiintyy jonkin verran kielteisyyttä islamia kohtaan, sen sijaan valtavirran luterilaisuus, herätysliikkeet mukaan lukien, näyttää jossain määrin suojaavan islamin kokemiselta uhkana.

Edustavuus

Oasis-hankkeen valmisteluryhmä kertoo, että hanke sai alkunsa vuoden 2013 Islam-Expossa. Arabimaista (mm. Saudi-Arabiasta ja Bahrainista) tulleet vieraat tutustuivat Expon yhteydessä islamilaisiin rukoustiloihin ja totesivat niiden olevan liian pieniä ja epäedustavia. Koska pääkaupunkiseudulla ei ole moskeijoiksi rakennettuja tiloja, rukoushuoneet sijaitsevat muihin tarkoituksiin suunnitelluissa kiinteistöissä eivätkä useinkaan erotu ulospäin. Valmisteluryhmän mukaan arabimaista tulleet Expo-vieraat kokivat, etteivät nykyiset rukoustilat anna islamista myönteistä kuvaa muulle yhteiskunnalle. Tämän lisäksi vieraat kiinnittivät huomiota suomalaisen muslimiyhteisön hajanaisuuteen.

Näiden epäkohtien vuoksi arabimaista tulleet Expo-vieraat ilmaisivat halukkuutensa moskeijan rahoittamiseen, mikäli tarkoitukseen sopiva maa-alue järjestyisi. Valmisteluryhmän mukaan heillä on henkilöinä rahoittajien luottamus, eikä valmisteluryhmää siksi voida korvata toisilla henkilöillä. Valmisteluryhmän mukaan rahoittajat eivät toivo yhteistyökumppaneikseen niinkään tiettyjä yhteisöjä vaan luotettuja henkilöitä, ja valmisteluryhmän jäsenet kokevatkin olevansa hankkeessa enemmän yksityishenkilöinä kuin tiettyjen järjestöjen edustajina.

Hankkeen valmisteluryhmän mukaan heidän pyrkimyksensä on saada aikaan kaikille avoin moskeija, joka ei kohdista toimintaansa esimerkiksi tietylle etniselle ryhmälle. Tällä hetkellä useimpien moskeijoiden johdossa on ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia, joiden alkuperämaan kulttuuri leimaa vahvasti moskeijan toimintaa. Valmisteluryhmän kokemus on, että erityisesti moni suomalaissyntyinen muslimi kokee etnisesti suuntautuneet moskeijat itselleen vieraksi.

Moskeijan rukoukset on tarkoitus johtaa sunnalaisen perinteen mukaisesti, mutta valmisteluryhmä toivottaa myös shiiamuslimit tervetulleiksi osallistumaan rukouksiin. Moskeijan yhteydessä toimivan dialogikeskuksen on tarkoitus palvella myös ei-muslimeita ja toimia siten tilana, jossa eri tavoin uskovat voivat oppia toisistaan.

Hankkeen islamilaiset hakijayhteisöt (Suomen Musliminaiset ry ja Suomen Muslimiliitto ry) edustavat itsessään vain pientä osaa Suomen muslimeista. Toisaalta muslimiyhteisöille järjestetyn kuulemistilaisuuden perusteella vaikutti ilmeiseltä, että hanke saa kannatusta hakijayhteisöjä selvästi suuremmalta joukolta muslimeita.

Valmisteluryhmä perustelee omaa kokoonpanoaan avoimuuteen liittyvillä tekijöillä. Hanketta valmistelemaan ei ole otettu uskonnollisia yhdyskuntia, vaan valmistelijatahot ovat erilaisia katto- ja kulttuurijärjestöjä. Näin mikään yksittäi-

nen uskonnollinen taho ei valmisteluryhmän mukaan pääse liikaa määrittämään moskeijan opillista linjaa.

Vaikka hankkeen hakijayhteisöjen joukossa ei olekaan uskonnollisia yhdyskuntia, Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan imaami Anas Hajjar on osallistunut valmisteluun varsin aktiivisesti. Hajjar oli myös mukana, kun hankkeen valmisteluryhmää haastateltiin tätä lausuntoa varten. Valmisteluryhmän mukaan Hajjarin rooli hankkeessa liittyy toiminnalliseen suunnitteluun: Hajjar kokoaa moskeijaneuvostoa, joka valmistelee moskeijan toimintaperiaatteita.

Moskeijaa hallinnoimaan on perustettu säätiö, jonka on tarkoitus toimia täysin itsenäisesti suomalaisen lainsäädännön puitteissa. Bahrainin kuningashuonetta tai muita rahoittajia ei mainita säännöissä. Muslimiliitto ja muut hankkeen valmisteluryhmän taustayhteisöt on niin ikään jätetty pois säännöistä.

Säätiön päättävänä elimenä toimii sen hallitus, joka toimissaan konsultoi islamilaisia yhdyskuntia. Säätiöllä on myös erillinen neuvoo-antava elin, valtuuskunta, jonka jäsenistä enemmistö on suomalaisia muslimeita, mutta johon on lisäksi tarkoitus kutsua yhteiskunnallisia vaikuttajia ja asiantuntijoita. Säätiölle on suunniteltu myös kansainvälistä neuvoo-antavaa toimikuntaa.

Hankkeen valmisteluryhmä on tehnyt monenlaisia valmisteluja suunnitellun keskuksen avoimuuden ja edustavuuden turvaamiseksi. Valmisteluryhmä kuitenkin myöntää, että islamilaisilla yhdyskunnilla on jo nyt havaittavissa hankkeeseen liittyviä valtapyrkimyksiä.

Tukholman maarakennustoimiston projektipäällikkö Per-Eric Siljestamin mukaan Tukholman moskeijahankkeiden taustayhteisöt ovat poikkeuksetta korostaneet rakentavansa kaikille avointa moskeijaa, johon jokainen on tervetullut. Taustayhteisöt eivät kuitenkaan ole olleet halukkaita yhdistämään voimiaan yhteisen moskeijahankkeen eteen, vaan kukin yhteisö on halunnut rakentaa oman moskeijansa.

Sisäisiä valtataisteluita on esiintynyt esimerkiksi useissa Iso-Britannian moskeijoissa. Jokin moskeijan sisäinen ryhmittymä on näissä tapauksissa usein haastanut siihenastiset vallanpitäjät vetoamalla islamilaiseen puhdasoppisuuteen; hallinnon islamilaisuus on kyseenalaistettu ja tällä perusteltu omien valtapyrkimysten oikeutusta. (Saleem 2013, 196.)

Suomalaisen muslimiyhteisön monimuotoisuus hankaloittaa kaikenlaisia pyrkimyksiä edustavien organisaatioiden muodostamiseksi. Suomen Islamilaisen Neuvoston (SINE) perustamiseen vaikutti vähemmistövaltuutetun aloitte, ja sen tarkoituksena oli luoda yksi yhteinen, suomalaismuslimeita edustava elin (Martikainen 2007, 255–256). Tämä tavoite ei kuitenkaan ole täysin toteutunut, vaan useita keskeisiä muslimijärjestöjä on jättäytynyt SINE:n ulkopuolelle tai eronnut siitä. (Ks. myös Juntunen 2008, 54; Muhammed 2011.)

Kuten esimerkiksi SINE ja islamin kouluopetukseen liittyvät keskustelut (vrt. esim. Sakaranaho 2008, 173–174) ovat osoittaneet, Suomen muslimeilla ei ole

yhtä yhteistä opillista linjaa. Hankkeen valmisteluryhmä on toistaiseksi pyrkinyt pitämään suunnitelmansa opillisesti avoimina muun muassa sulkemalla uskonnolliset yhteisöt ryhmän ulkopuolelle. Hanasaaren moskeijalle tulee kuitenkin muodostumaan jonkinlainen teologinen linja viimeistään moskeijan aloittaessa toimintansa. Toistaiseksi on kuitenkin vaikea ennustaa, miten valta moskeijassa tulee jakaantumaan.

Integraationäkökulmia

Esimerkiksi Saksassa on todettu, että moskeijarakennushankkeet ilmentävät muslimiyhteisön kokemusta kotoutumisesta Saksaan: Huomattava osa Saksan muslimeista on turkkilaisia vierastyöläisiä tai heidän jälkeläisiään. Saksassa olo nähtiin heidän keskuudessaan pitkään tilapäisenä, ja paluu Turkkiin oli monen toive. Siksi pysyvien moskeijoiden rakentamistakaan ei pidetty oleellisena, vaan tyydyttiin toimimaan erilaisissa tilapäistiloissa. Laajamittaiset moskeijahankkeet alkoivat saada alkunsa vasta 1990-luvun puolivälissä, kun toiveet Turkkiin palautumisesta alkoivat hiipua. (Jonker 2005.)

Danan, Barreton ja Oskooiin (2011) laajassa kyselytutkimuksessa puolestaan on todettu, että moskeijoissa aktiivisesti käyvillä yhdysvaltalaismuslimeilla on muita voimakkaampi amerikkalainen identiteetti. Aktiiviset moskeijakävijät ovat myös muita useammin sitä mieltä, että moskeijat kannustavat yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Tuloksia ei toki voida suoraan yleistää eurooppalaiseen kontekstiin – yhtäältä Euroopan ja Yhdysvaltojen muslimiyhteisöjen välisten erojen vuoksi ja toisaalta siksi, että uskonnolla on huomattavan erilainen julkinen asema Atlantin eri puolilla.

Maantieteilijä Thomas Schmittin (2002, 359–360) mukaan kaupunkikuvassa näkyvät moskeijat voivat paitsi ilmentää islamin integroitumista Eurooppaan myös edistää sitä: Näkyvä moskeija antaa islamille mahdollisuuden näkyä julkisessa tilassa ja merkitsee siksi samalla myös islamin hyväksymistä osaksi yhteiskuntaa. Lisäksi suurempi tila tarjoaa osallistumisen mahdollisuuksia muillekin ryhmille kuin vanhemmille miehille. Tällainen moskeija voi koota yhteen myös esimerkiksi naiset, nuoret ja jopa ei-muslimit. Näkyvä moskeija on julkisessa tilassa näkymättömiä rukoushuoneita kutsuvampi myös muille kuin muslimivierailijoille, ja voi näin toimia kohtaamispaikkana muslimeille ja ei-muslimeille. (Schmitt 2002, 359–360.) Hankkeen valmisteluryhmän mukaan muslimit kokevat usein olevansa vieraina yhteiskunnassa – tai jopa yhteiskunnallinen kuluerä. Hanasaareen suunnitellun rakennuskompleksin on tarkoitus olla avoin myös ei-muslimeille ja siten paikka, jonne muut voivat tulla muslimien vieraiksi.

Islamilaisille yhdyskunnille järjestetyssä kuulemistilaisuudessa korostettiin myös oikeusnäkökulmaa ja uskonnonvapauslain takaamaa oikeutta oman uskonnon harjoittamiseen. Vertailukohdaksi otettiin Suomen juutalaiset, jotka saivat Helsingin kaupungilta tontin synagogaa varten jo yli sata vuotta sitten. Useat keskustelijat toivat esiin myös esimerkkejä muista Euroopan kaupungeista, joissa muslimeilla on jo pitkään ollut varta vasten moskeijoiksi rakennettuja rukoustitiloja.

Muslimiyhteisöille järjestetyssä kuulemistilaisuudessa painotettiin lisäksi Oasis-hankkeen merkitystä erityisesti nuorten muslimien identiteetin kannalta; kaupunkikuvassa selkeästi erottuva moskeija voidaan nähdä merkinä islamin hyväksymisestä osaksi suomalaista yhteiskuntaa, ja siten se vahvistaa suomalaismuslimien itseluottamusta ja tunnetta kuulumisesta Suomeen.

Symbolisen tunnustuksen lisäksi kuulemistilaisuuden puheenvuoroissa tuotiin esiin myös nuorille konkreettisesti tarjotut palvelut: useat puhujat olivat huolissaan nuorista, jotka viettävät aikaansa kaupungilla, ja katsoivat suunnitellun keskuksen tarjoavan nuorille mielekkäämpää toimintaa.

Hankkeen valmisteluryhmän pidemmän aikavälin tavoitteena on luoda islamilainen instituutti, jossa voitaisiin kouluttaa nuoria imaameiksi ja siten myös lievittää puutetta koulutetuista imaameista. Instituutin myötä uskonnollisiin tehtäviin haluavat musliminuoret voisivat saada koulutusta Suomessa, eikä heidän enää täytyisi hakeutua koulutukseen esimerkiksi arabimaihin. Hankkeen valmisteluryhmä kertoo, että Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan dekaani Ismo Dunderbergin kanssa on jo käyty neuvotteluja tällaisen koulutuksen mahdollisista toteuttamisvaihtoehdoista.

Dialogi-, koulutus- ja palvelukeskuksen on kuitenkin tarkoitus tukea myös muiden kuin musliminuorten integroitumista. Keskukseen olisi tarkoitus järjestää esimerkiksi neuvontapalveluita, jotka tarjoavat muslimeille tietoa (esimerkiksi ympärileikkaukseen liittyvästä) lainsäädännöstä. Useat muslimiyhteisöjen kuulemistilaisuuteen osallistuneet toivat esiin uskonnollisia normeja, jotka rajoittavat muslimien osallistumista julkisiin liikunta- ym. palveluihin. Suunnitellun palvelukeskuksen ja sen islamilaisiin periaatteisiin nojaavan toiminnan toivottiin täyttävän tätä aukkoa.

Kuulemistilaisuuden osallistujat eivät kuitenkaan suhtautuneet varauksettoman myönteisesti yksinomaan musliminaisille suunnattuihin palveluihin, koska niiden katsottiin johtavan musliminaisten eristämiseen. Katsottiin esimerkiksi, ettei musliminaisten omia liikuntavuoroja tarvita, jos käytössä on kaikille naisille tarkoitettuja vuoroja. Lisäksi eräät muslimitoimijat kyseenalaistivat dialogi-, koulutus- ja palvelukeskuksen saaman suuren painoarvon. Eräässä saamassamme kommentissa todettiin:

Saamieni tietojen perusteella itse moskeija saisi 1/5-osan hankkeen neliöstä. Pidän tätä määrää aivan liian vähäisenä. Mielestäni tärkeämpää olisi saada kerralla riittävän suuri moskeija. Uimahallien ja dialogikeskusten rakentamisen aika tulee myöhemmin.

Moskeijalla on todennäköisiä vaikutuksia muslimien integroitumiseen, mutta kotoutumiseen liittyvät tekijät saattavat heijastua myös itse rakennusprosessiin: Berliinin Mevlana-moskeijahankkeen vastoinkäymisiä koskevasta analyysistä käy ilmi, että monet hankkeen vaikeuksista ovat johtuneet saksalaisen yhteiskunnan ja sen instituutioiden puutteellisesta tuntemuksesta. Hankkeen vastuuhenkilöt

ovat esimerkiksi usein tulkinneet puutteellisista hakemuksista johtuvat kielteiset päätökset osoitukseksi saksalaisen yhteiskunnan islam-vastaisuudesta, mikä on huomattavasti heikentänyt heidän ja viranomaistahojen välisiä suhteita. (Jonker 2005, 1072).

Leggewien ja kumppaneiden (2002) havainto on, että toimiessaan viranomaistahojen kanssa moskeijahankkeiden aktiivit eivät välttämättä erota moskeija-aloitteen hallinnollista käsittelyä ja islamiin liittyvää poliittista debattia toisistaan. Kiinteistöviranomaisten saatetaan tosin sanoen kokea ajavan vallanpitäjien tai median poliittista agendaa silloinkin, kun on kyse puhtaan lakisääteisistä viranomaistoimista. Kiinteistöviranomaisiin kohdistuviin odotuksiin vaikuttavat usein ne kokemukset, joita moskeijahankkeen aktiiveilla on muista viranomaistahoista, esimerkiksi maahanmuuttovirastosta tai poliisista. Tietämättömyys hallinnon toiminnasta saattaa johtaa moskeijahankkeen aktiivit myös yliarvioimaan yksittäisen viranomaistahon päätäntävaltaa. (Leggewie, Joost & Rech 2002.)

Moskeijahanke ja muslimien keskinäiset suhteet

Göran Larssonin (2007, 16) mukaan Tukholmaan ja muualle Ruotsiin rakennetut moskeijat ovat heikentäneet etnisiä ja uskonnollisia jakolinjoja muslimiyhteisön sisällä. Rakennetut moskeijat ovat yleensä niin sanottuja ”kellarimoskeijoita” suurempia, viihtyisämpiä ja paremmilla paikoilla, mikä houkuttelee niihin monipuolisemmin kävijöitä. Larsson (2007, 16) toteaa myös, että moskeijoiden yhteydessä toimii usein erilaisia nuorten ryhmiä, jotka eivät pääsääntöisesti rajaa omaa toimintaansa etnisin perustein. Myös suomalaiset musliminuorten yhdistykset ovat huomattavan monietnisiä.

Vaikka rakennetut moskeijat palvelevatkin monipuolista käyttäjäkuntaa, saattaa niiden sisällä olla esimerkiksi opillisia ristiriitoja. Larsson (2007, 16) mainitsee Tukholman ja Malmön moskeijoissa esiintyneet jännitteet ja kertoo niiden johdaneen siihen, että Malmössä useat ryhmittyvät ovat irtaantuneet moskeijasta ja perustaneet omia yhteisöjään.

Oasis-hankkeen valmisteluryhmä kertoo, että Pia Jardin ja Ilari Rantakarin mukanaolo on herättänyt vastustusta joissain muslimiyhteisöissä. Vastustajien mukaan naisella ja ei-muslimilla ei pitäisi olla sijaa moskeijan valmistelutyössä. Muslimiyhteisöt eivät valmisteluryhmän mukaan ole kuitenkaan vastustaneet itse hanketta. Poikkeuksena tästä on shiialainen Resalat. Valmisteluryhmä kertoo kutsuneensa Resalattia omiin kuulemistilaisuuksiinsa ja tarjonneensa roolia moskeijan yhteyteen suunnittelussa keskuksessa, mutta Resalat on toistaiseksi jättäytynyt pois.

Hankkeen vastaanotto on valmisteluryhmän mukaan ollut muutenkin huomattavan myönteistä. Valmisteluryhmä kertoo saaneensa tukea mm. Iranin, Saudi-Arabian ja muiden muslimimaiden suurlähettiläiltä, Suomen ekumeeniselta neuvostolta, arkkipiispa Kari Mäkiseltä, piispa Irja Askolalta, metropoliitta Ambrosiukselta, USKOT-foorumilta, presidentin ja pääministerin kanslioilta sekä epäviralliselta muslimiasioiden verkostolta, johon kuuluu muslimi- ja kansalais-toimijoiden ohella edustajia eri viranomaistahoilta (mm. eri ministeriöistä, Helsingin kaupunginhallinnosta ja yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistosta).

Muslimiyhteisöjen kuulemistilaisuuteen osallistuneet olivat huomattavan erimielisiä erityisesti kysymyksistä, jotka liittyivät shiiojen ja sunnien välisiin suhteisiin. Useat keskustelijat katsoivat median liioittelevan sunnien ja shiiojen vastakkainasettelua. Samassa yhteydessä tuotiin esiin esimerkkejä muiden maiden moskeijoista, joissa sunnit ja shiitit toimivat yhdessä. Suuren moskeijan

toivottiin myös kokoavan yhteen eri uskontulkinnat ja siten ehkäisevän tulevia konflikteja. Erityisesti dialogi-, koulutus- ja palvelukeskuksen toiminnan avoimuutta korostettiin; shiioilla ja sunneilla on yleisesti ottaen samat uskonnolliset normit ja siksi heille voidaan tarjota yhteiselle arvopohjalle perustuvaa toimintaa.

Kaikki keskustelijat eivät kuitenkaan nähneet shiiojen ja sunnien välistä suhdetta näin optimistisesti, vaan eräät olivat havainneet tai itse kokeneet merkkejä suuntausten välisistä vihamielisyyksistä. Keskustelussa mainittiin esimerkkejä yhteisöistä, jotka levittävät shiia-vastaisia asenteita.

Shiia-vastaisten asenteiden koettiin tällä hetkellä liittyvän erityisesti eräisiin suhteellisen pieniin järjestöihin, joiden näkemyksillä ei ole vielä kovin laajaa painoarvoa. Hanasaareen suunnitellun moskeijan arveltiin kuitenkin muodostuvan Suomen merkittävimmäksi moskeijaksi ja siksi sen linjauksilla on suurempi vaikutus yhtäältä muslimiyhteisön sisällä ja toisaalta siihen, miten muu yhteiskunta näkee islamin ja muslimit. Pelkona oli, että shiia-vastaiset asenteet pääsisivät vallalle suunnitellussa moskeijassa ja siten saisivat aiempaa selvästi suuremman painoarvon Suomen muslimiyhteisössä.

Keskustelijat tiesivät myös esimerkkejä muiden maiden moskeijoista, jotka olivat alkujaan olleet avoimia sekä sunneille että shiioille mutta muuttuneet myöhemmin yhä shiia-vihamielisemmiksi. Vihamielisyyden kerrottiin kasvaneen moskeijoiden saaman jatkorahoituksen myötä.

Turvallisuusnäkökulmia

Englannin parlamentin alahuoneen raportissa todetaan, että radikaalien saarnajien toiminta on siirtynyt pitkälti yksityiskoteihin tai internetiin ja vain hyvin pieni osa radikalisoitumisesta tapahtuu nykyään moskeijoissa. Raportissa kehoitetaan hyödyntämään moskeijoita yhteistyökumppaneina radikalisaation vastaisessa työssä; moskeijat voivat osaltaan torjua ääri-ideologioita tarjoamalla niille vaihtoehtoisia uskontulkintoja. (House of Commons 2012, 15.)

Myös muslimiyhteisöille järjestetyssä kuulemistilaisuudessa korostettiin, ettei ääriajatuksia pääsääntöisesti levitetä järjestäytyneen uskonnonharjoituksen piirissä. Monet osallistujat kokivat viranomaisten valvovan moskeijoita niin tiiviisti, etteivät väkivallan lietojat toimi moskeijoissa vaan mieluummin muualla, piilossa viranomaisten katseelta.

Juntusen ja kumppanien (2016, 56) tutkimuksen mukaan suomalaisten imaamien odotetaan työskentelevän viranomaisten kanssa ja raportoivan näille nuorten ajatuksista. Tämä saattaa kuitenkin asettaa heidät hankalaan ristipaineeseen, sillä nuoret eivät tällaisessa tilanteessa välttämättä koe voivansa keskustella imaamien kanssa itseään askarruttavista asioista. Juntusen ja kumppanien (2016, 39) tutkimukseen osallistuneet muslimit kokivat myös, että tiukka viranomaisohjaus vähentää moskeijajärjestöjen uskottavuutta muslimiyhteisössä; moskeijoiden nähdään ajavan viranomaisten agenda sen sijaan, että ne edustaisivat muslimeita itseään.

Moskeijoissa mahdollisesti esiintyvien ääriajatuksien lisäksi on syytä varautua myös moskeijoihin kohdistuvaan turvallisuusuhkaan. Useat eurooppalaiset moskeijat ovat kärsineet uhkauksista ja töhrimisestä tai muista ilkeistä teoista. Vakavimmillaan, esimerkiksi Malmön islamilaisen keskuksen tapauksessa, moskeijoihin on kohdistunut tuhopolttoja tai niiden yrityksiä. Myös Suomessa moskeijoihin on kohdistunut erilaista ilkeävaltaa. Moskeijoita on töhritty tai niiden ikkunoita on rikottu esimerkiksi Pietarsaassa, Kajaanissa, Kuopiossa ja Helsingin Roihuvuoressa.

Rahoitus

Hankkeen valmisteluryhmä kertoo, että Bahrainin edustajien kanssa on sovittu noin miljoonan euron alkurahoituksesta, jonka turvin toteutetaan hankevalmistelu sekä arkkitehtikilpailu. Valmisteluryhmän mukaan noin 400 000 euroa on jo saatu, mutta koko alkurahoituksen saamisen ehtona on tonttivaraus. Keskusteluja on käyty myös noin kymmenvuotisesta lisärahoituksesta, jota voidaan käyttää muun muassa palkkoihin ja muihin käyttökustannuksiin. Bahrainin lisäksi tarvitaan kuitenkin myös muita rahoittajatahoja. Valmisteluryhmän toiveena onkin, että rahoitusta saataisiin mahdollisimman monesta eri lähteestä, koska tällöin mikään yksittäinen taho ei pääse liian hallitsevaan asemaan. Valmisteluryhmä ei itse ota vastaan rahaa, vaan Bahrain on sitoutunut koordinoimaan eri tahoilta kerättyjä varoja.

Hankkeen valmisteluryhmä on halunnut etsiä rahoitusta ensisijaisesti valtiollisilta toimijoilta eikä esimerkiksi islamilaisilta järjestöiltä. Valmisteluryhmän arviona on, että valtiolliset toimijat pyrkivät harvemmin tarjoamaan tiettyä uskonnollista agenda rahoituksen mukana. Valmisteluryhmän mukaan rahoittajille on tehty selväksi, että rahallisesta tuesta voi saada vastineeksi nimen moskeijan seinään tai muun symbolisen tunnustuksen, mutta ei toiminnallista valtaa moskeijassa.

Vieraileva vanhempi tutkija Olli Ruohomäki Ulkopoliittisesta instituutista ei pidä Arabian niemimaalta tulevaa rahoitusta riskittömänä.⁹ Muun muassa Saudi-Arabia, Kuwait ja Qatar ovat rahoittaneet moskeijoita, joissa on levitetty jyrkkiä islamin tulkintoja. Ruohomäki ei ole tietoinen vastaavasta toiminnasta Bahrainin taholta, mutta kertoo Saudi-Arabian ja Bahrainin olevan lähellä toisiaan. Shiiojen kansannousu Bahrainissa vuonna 2011 kukistettiin Saudi-Arabian armeijan tuella. Saudi-Arabian ohella Bahrainin hallinto on riippuvainen myös Muslimiveljeskunnan tuesta, ja siksi veljeskunnalla onkin vahva asema kuningaskunnassa.

Hankkeen valmisteluryhmä mainitsee keskuksen tarjoamat maksulliset palvelut mahdollisena tapana kerätä keskukselle lisärahoitusta. Koko rahoitusperustaa ei kuitenkaan katsottu voitavan rakentaa palveluiden myynnin varaan. Poissuljettuna pidettiin myös sitä, että keskuksen rahoitus voisi perustua suomalaisen muslimiyhteisön sisältä kerättyihin jäsenmaksuihin tai lahjoituksiin: Suomen muslimiväestö on keskimäärin varsin vähävaraista ja siksi heiltä on hankala saada riittävästi lahjoituksia. Hankkeen valmisteluryhmän mukaan muslimiyhteisöt ovat myös havainneet, että jäsenmaksujen kerääminen yhteisön jäseniltä on vaikeaa. Korollisten pankkilainojen ottamista puolestaan pidettiin teologisista syistä

9 Olli Ruohomäkeä haastateltiin 27.2.2017.

poissuljettuna, eikä Suomessa toistaiseksi toimi islamilaista tms. pankkia, joka myöntäisi lainaa ilman korkoa. Moskeijan rakentamista ilman ulkomaisia avustuksia pidettiinkin lähes mahdottomana. Jäi epäselväksi, ovatko hanketoimijat selvittäneet mahdollisuuksia saada lainaa ulkomaisista islamilaisista pankeista.

Muslimiyhdyskuntien kuulemistilaisuudessa epäiltiin, että Hanasaaren moskeija on taloudellisesti kestävämpi vaihtoehto nykyiselle tilanteelle, jossa kukin yhteisö ylläpitää omaa pienempää moskeijaansa. Yhdyskunnan oman rukoushuoneen ylläpitokustannukset voivat olla raskaita, ja suuremman moskeijan kustannusten jakaminen saattaisikin helpottaa yksittäisen yhdyskunnan taloudellista taakkaa.

Islamilaisille yhdyskunnille järjestetyssä kuulemistilaisuudessa esitettiin kuitenkin myös huolta siitä, että moskeijan jatkorahoitukselle asetetaan alkurahoitukseen verrattuna kovempia ehtoja; vaikka alkuperäisillä rahoittajilla ei olisikaan vaatimuksia moskeijan toiminnalle, saattaa toiminnan jatkuminen edellyttää rahoitusta myös vähemmän pyyteettömiltä tahoilta.

Vieraileva vanhempi tutkija Olli Ruohomäki Ulkopoliittisesta instituutista arvioi, että moskeijahankkeen suunniteltu rahoitus on niin suuri, että se voi tulla ainoastaan Arabian niemimaalta. Ruohomäki pitää todennäköisimpänä rahoitusta, joka koostuu yksittäisten arabiliikemiesten sekä valtiollisten toimijoiden (esimerkiksi Saudi-Arabian, Arabiemiirikuntien ja Qatarin) lahjoituksista. Ruohomäen mukaan rahoituksen alkuperän selvittämistä vaikeuttaa se, että Arabian niemimaan valtiolliset toimijat saattavat kanavoida rahoitusta erilaisten kolmannen sektorin toimijoiden kautta. Ruohomäki arvelee myös, että Suomen viranomaisten voi olla hankalampaa jäljittää eri rahoituksia, mikäli ne kootaan Bahrainiin.

Turun kaupungin kiinteistökehityspalvelujen johtaja Petri Liskin saamien tietojen mukaan Turun aiempi moskeijahanke kaatui juuri ulkomaisen rahoituksen menettämiseen: hankkeen valmisteluryhmä oli osallistunut saudiarabialaiseen rahoitushakuun, mutta ei ollut tullut valituksi, vaan rahoitus oli myönnetty oslolaiseen moskeijahankkeeseen.

Malmön ja Lundin moskeijoita koskevassa selvityksessään Lagervall ja Stenberg (2016, 29) toteavat Malmön islamilaisen keskuksen pyrkineen perustamisaastaan (v. 1984) asti ylläpitämään itsenäisyyttään suhteessa rahoittajiinsa. Vuonna 1993 keskus ajautui lähelle konkurssia, josta sen pelasti Islamilaisen maailmanliiton (Islamic World League) lisärahoitus. Samassa yhteydessä Islamilaisen maailmanliitolle myönnettiin kaksi paikkaa keskuksen hallituksessa. Islamilainen maailmanliitto lähetti myös imaamin keskukselle, mutta keskus kieltäytyi nimittämästä tätä virkaan.

Toisin kuin useimmissa muissa Euroopan maissa, Itävallassa on Itävalta-Unkarin perintönä erillinen islamilainen lainsäädäntö. Tämän vuoksi islamilaisten yhteisöjen toimintaa on mahdollista säädellä lailla puuttumatta muiden uskonnollisten

yhteisöjen toimintaan. Vuonna 2015 Itävallassa toteutettiin kiistelty lakiuudistus, joka rajoitti moskeijoiden mahdollisuuksia ottaa vastaan rahoitusta ulkomailla. Moskeijat voivat edelleen vastaanottaa kertaluontoisen lahjoituksen, mutta toimiminen jatkuvan ulkomaisen rahoituksen varassa on kiellettyä. Lakimuutos on tukahduttanut maan suurimman muslimijärjestön ATIBin rahoituskanavat siinä määrin, että järjestö on hakenut oman toimintansa lopettamista. Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on puuttunut siihen, että laki asettaa muslimit eriarvoiseen asemaan esimerkiksi kristittyjen ja juutalaisten yhdyskuntien kanssa. (religion.ORF.at 2015; Öktem 2017, 51–52.) Itävallan lakiuudistuksen myötä myös Saksassa ja Ranskassa on ehdotettu vastaavia rajoituksia moskeijoiden ulkomaiselle rahoitukselle (McAuley 2016; Zeit Online 2016).

SWOT-analyysi

OASIS-hankkeen vahvuutena näyttäytyvät valmistelutyöryhmän luomat suhteet konkreettiseen rahoitustahoon, joka on ilmeisen valmis investoimaan mittavaan hankkeeseen, ja Helsingin kaupungin valmius edetä hankesuunnittelussa, mikäli kaupunginhallitus päättää tontinvarauksesta. Hankkeen valmistelijat ovat myös avoimia rahoituslähteistä, mikä lisää projektin läpinäkyvyyttä. Myös kuulemistilaisuuteen osallistuneet moskeijayhteisöt vaikuttavat pääsääntöisesti tukevan hanketta ja pitävän sitä tärkeänä.

Valmisteluryhmän jäsenet ovat suomalaissyntyisiä tai asuneet maassa pitkään ja tuntevat siksi hyvin suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan. Tämä todennäköisesti helpottaa viranomaisten ja valmisteluryhmän välistä yhteistyötä, sillä sekä tutkimuskirjallisuus (ks. esim. Jonker 2005, 1072) että Turun ja Tukholman kaupunkien edustajat mainitsevat kulttuurierot erityisenä moskeijahankkeisiin liittyvänä haasteena.

Hankkeen keskeisenä heikkoutena on (alustava) korkea hinta ja puuttuva paikallinen rahoitus, joka luo vahvaa taloudellista riippuvuutta ulkomaisiin toimijoihin. On epätodennäköistä, että paikallinen muslimiyhteisö pystyisi pitkään aikaan huolehtimaan tilan taloudesta yksin. Se, että hanke vaatii mittavaa ulkopuolista taloudellista tukea jopa vuosikymmeniksi eteenpäin, on selvä riskitekijä.

Hanke vaikuttaa nauttivan melko laajaa kannatusta sunnimuslimien parissa, mutta kuulemistilaisuudessa ja muualla esiin nostetut huolet shiiayhteisöjen varauksellisuudesta voidaan nähdä hankkeen heikkoutena.

Moskeijahankkeisiin liitetyt huolet radikalisaatiosta ovat todennäköisesti yli-imitoituja: Saatavilla olevan tiedon valossa vaikuttaa siltä, että suhteellisen harva muslimi radikalisoituu moskeijan kautta. Lisäksi moskeijat ovat myös Suomessa turvallisuusviranomaisten kanssa yhteistyössä.

Moskeija ja sen yhteydessä toimiva dialogi-, koulutus- ja palvelukeskus voisivat parhaimmillaan lisätä suomalaisten muslimien kokemusta siitä, että heidät hyväksytään Suomessa, ja siten edistää muslimien integraatiota suomalaiseen yhteiskuntaan. Tila voisi toimia vähemmistön näyteikkunana maassa ja luoda uudenlaisia yhteyksiä sekä paikallisesti, kansallisesti että kansainvälisesti.

Dialogikeskuksen perustaminen todennäköisesti edistäisi uskontojen välisiä suhteita Suomessa, jota voidaan pitää tärkeänä avauksena. Uskontojen väliset suhteet ovat toistaiseksi melko hajanaisesti institutionalisoituneita Suomessa.

Mittaviin hankkeisiin liittyy aina myös uhkatekijöitä. Riippuvuus yksittäisestä rahoittajasta asettaa hankkeen alttiiksi muutoksille toteutuksessa ja sen ehdoissa niin rakennusvaiheessa kuin jatkorahoituksen aikana.

Hanke saattaa joutua sen näkyvyyden vuoksi ilkeiden kohteeksi, mikä voi ainakin paikallisesti vaikuttaa turvallisuuteen esimerkiksi tuhopolttoriskin vuoksi. Symbolisen merkittävyyden takia keskus voi myös joutua valmisteluryhmän näkemysten kannalta vihamielisten valtausyritysten kohteeksi.

Olemme koonneet keskeiset havainnot oheiseen SWOT-kaavioon:

<p>VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Valmisteluryhmä tuntee hyvin suomalaisen yhteiskunnan toiminnan • Valmisteluryhmä on tehnyt toimenpiteitä turvataksaan moskeijan avoimuuden 	<p>HEIKKOUEDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toistaiseksi kapea rahoituspohja • Shiia-yhteisön vastustus
<p>MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vahvistaa muslimien kokemusta kuulumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan • Lisää ja vahvistaa muslimien tarvitsemia palveluita • Tarjoaa paikan uskontojen väliselle kohtaamiselle 	<p>UHAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vallan jakautumista tulevaisuudessa on hankala ennakoida • Riippuvuus yksittäisistä rahoittajista • Keskukseen kohdistuva ilkeävalta

Yhteenveto

Hankkeen valmisteluryhmän pyrkimyksenä on saada aikaan aidosti avoin tila. On kuitenkin vaikea ennustaa, miten valta suunnitellussa keskuksessa tulee lopulta jakautumaan. Suomen muslimiyhteisö on huomattavan monimuotoinen eivätkä aiemmat yritykset näyttävien moskeijoiden rakentamisessa ole onnistuneet, tietojemme mukaan lähinnä puuttuvan rahoituksen vuoksi.

Hankkeen valmisteluryhmä toteaa olevansa toistaiseksi yhden rahoittajan varassa ja tarvitsevansa selvästi useampia rahoittajatahoja hankkeen kokonais-kustannusten kattamiseen. Valmisteluryhmä myös ilmaisi, että jatkorahoitusta koskevien neuvottelujen edellytyksenä on kaupungin sitoumus tontin luovuttamiseen ja siten taattu jatko hankkeelle.

Ulkopuolisten rahoittajien etsimiseen liittyy omia haasteitaan, mutta se on todennäköisesti realistisin keino hankkeen rahoittamiseen; Suomen muslimiväestö on keskimäärin varsin vähävaraista, joten hankkeen rahoitus ei voi nojata heiltä kerättävien lahjoitusten varaan. Koronottamiseen liittyvät teologiset kiellot puolestaan rajoittavat pankkilainan hakemista. Myöhemmin ulkopuolista rahoitusta voidaan toki täydentää vuokraamalla dialogi-, koulutus- ja palvelukeskuksen tiloja eteenpäin tai perimällä maksuja keskuksen tarjoamista palveluista.

Lausuntoa varten järjestetyissä kuulemistilaisuuksissa peräänkuulutettiin yhtäältä kaikille avointa kohtaamispaikkaa ja toisaalta muslimien uskonnollisiin erityistarpeisiin soveltuvia palveluita. Vaikutelmaksi jäi, että osa osallistujista toivoi dialogikeskuksen tuovan yhteen muslimeita ja ei-muslimeita, osa taas kaipasi nimenomaan muslimeille kohdennettua toimintaa. Näiden kahden tavoitteen saama suhteellinen painoarvo jäi tapaamisten perusteella vielä avoimeksi.

Kokonaisarviomme suunnittelusta keskuksesta on, että toteutuessaan se todennäköisesti vaikuttaisi myönteisesti muslimien integraatioon Suomessa. Avoimia kysymyksiä sen sijaan ovat hankkeen taloudelliset riskit erityisesti pidemmällä aikavälillä ja mahdolliset vaikutukset muslimiryhmien keskinäisiin suhteisiin. Näitä kumpaankaan ei ole tällä hetkellä mahdollista kattavasti arvioida puuttuvien tietojen (rahoitus) ja keskuksen pitkän aikavälin toimintaprofiilin avoimuuden (muslimien keskinäiset suhteet) vuoksi. Toteutuessaan moskeija arviomme mukaan ennemmin vähentäisi kuin lisäisi radikalisaation riskiä, sillä keskus toimisi osoituksena islamin ja muslimien hyväksytystä ja julkisesti näkyvästä läsnäolosta Suomessa.

Kirjoittajat

Teemu Pauha on psykologi ja uskontotieteen tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa. Hänen akateemisia kiinnostuksenkohteitaan ovat identiteetin kehitys nuoruusiässä, etnisten suhteiden sosiaalipsykologia ja eurooppalainen islam. Tutkimuksissaan Pauha on tarkastellut erityisesti nuoria suomalaismuslimeita ja heidän identiteettipohdintojaan. Hän on julkaissut myös ennakkoluulojen sosiaalipsykologiasta ja saksalaisten muslimijärjestöjen perjantaisaarnojen moraali-psykologiasta. Yhdessä Inga Jasinskajan kanssa Pauha on kirjoittanut katsauksen *Vähemmistöjen väliset suhteet: Tutkimustuloksia ja toimintaehdotuksia* (2017) ja hän vastaa Suomen osuudesta vuosittain ilmestyvässä *Yearbook of Muslims in Europe* -kirjasarjassa. Tutkimustyön ohessa Pauha toimii klinisenä psykologina lasten ja nuorten parissa.

Tuomas Martikainen on Turussa toimivan Siirtolaisuusinstituutin johtaja ja uskontotieteen dosentti Helsingin yliopistossa. Hän on koulutukseltaan filosofian tohtori ja väitellyt uskontotieteestä Åbo Akademiassa maahanmuuttajien uskonnollisista yhteisöistä Turun kaupungissa. Martikaisen tutkimukset ovat käsitelleet maahanmuuttajien uskonnollisia yhteisöjä, nykypäivän globaalia uskonnollista muutosta ja maahanmuuttajien kotoutumista. Hänen yksin ja yhdessä muiden kanssa tekemiään teoksia ovat muun muassa *Immigrant Religions in Local Society* (2004), *Ylirajainen kulttuuri* (2006), *Maahanmuuttajanaiset* (2007), *Islam Suomessa* (2008), *Maahanmuutto ja sukupolvet* (2010), *Mitä muslimit tarkoittavat?* (2011), *Religion, Migration, Settlement* (2013), *Islam, hallinta ja turvallisuus* (2013) ja *Muuttajat* (2013).

Lähteet

- Alasuutari, P. (2002). Oma moskeija jäi haaveeksi. *Kaleva*, 2.9.2002. [<http://www.kaleva.fi/uutiset/oulu/oma-moskeija-jai-haaveeksi/477579/>] 6.3.2017.
- Allievi, S. (2009). *Conflicts over Mosques in Europe: Policy Issues and Trends*. Lontoo: Alliance Publishing Trust.
- Allievi, S. (2014). Western Europe, Mosques in. *Oxford Islamic Studies Online*. [http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t343/e0135?_hi=0&_pos=8596] 24.11.2016.
- Bangstad, S. & Elgvin, O. (2016). Norway. O. Scharbrodt, S. Akgönül, A. Alibašić, J.S. Nielsen & E. Račius (toim.) *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 7. Leiden: Brill, 436–449.
- Cesari, J. (toim.) (2005). Special Issue on Mosque Conflicts in European Cities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(6), 1015–1179.
- Dana, K., Barreto, M.A. & Oskooii, K.A. (2011). Mosques as American Institutions: Mosque Attendance, Religiosity and Integration into the Political System among American Muslims. *Religions*, 2 (4), 504–524.
- Gale, R. 2004. The Multicultural City and the Politics of Religious Architecture: Urban Planning, Mosques and Meaning-making in Birmingham, UK. *Built Environment*, 30 (1), 18–32.
- House of Commons, Home Affairs Committee (2012). *Roots of Violent Radicalisation: Nineteenth Report of Session 2010–12 [Volume I]*. London: The Stationery Office Limited. [<https://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmhaff/1446/1446.pdf>] 24.11.2016.
- Jacobsen, B.A. (2014). Denmark. J. S. Nielsen, S. Akgönül, A. Alibašić & E. Račius (toim.) *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 6. Leiden: Brill, 189–209.
- Jacobsen, B.A. (2016). Denmark. O. Scharbrodt, S. Akgönül, A. Alibašić, J.S. Nielsen & E. Račius (toim.) *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 7. Leiden: Brill, 182–200.
- Jonker, G. (2005). The Mevlana Mosque in Berlin-Kreuzberg: An Unsolved Conflict. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (6), 1067–1081.
- Juntunen, M. (2008). Eurooppalaisen islamin järjestäytyminen ja auktoriteettien hajaantuminen. T. Martikainen, T. Sakaranaho & M. Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 37–61.
- Juntunen, M., Creutz-Sundblom, K. & Saarinen, J. (2016). Suomesta Syyrian ja Irakin konfliktikentälle suuntautuva liikkuvuus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 43/2016. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Ketola, K. (2010). Uskontotilanteen muutos ja suomalaisten suhtautuminen eri uskontoihin. T. Martikainen & V. Jalovaara (toim.), *Religionens återkomst: Brytningspunkter i kyrkan, religionen och kulturen / Uskonnon ylösnousemus: Kirkon, uskonnon ja kulttuurin murros. Magma-studie 4*. Helsinki: Magma, 40–51.
- Ketola, K. (2011). Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus. K. Ketola, K. Niemelä, H. Palmu & H. Salomäki (toim.), *Uskonto suomalaisten elämässä: Uskonollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, 60–89.
- Ketola, K., Hytönen, M., Salminen, V., Sohlberg, J. & Sorsa, L. (2016). Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kiesus (2017). Uskonnot kartalla. [<http://www.uskonnotkartalla.fi/>]. 17.3.2017.
- Larsson, G. (2007) Muslims in the EU: Cities Report [Sweden]. Budapest: Open Society Institute. [https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/museucitiesswe_20080101_0.pdf] 24.11.2016.
- Lagervall, R., & Stenberg, L. (2016). Muslimska församlingar och föreningar i Malmö och Lund – en ögonblicksbild. Lund: Centrum för Mellanösternstudier, Lunds universitet.
- Larsson, G. (2016). Sweden. O. Scharbrodt, S. Akgönül, A. Alibašić, J.S. Nielsen & E. Račius (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe, Vol. 7*. Leiden: Brill, 549–561.
- Leggewie, C., Joost, A. & Rech, S. (2002). *Der Weg zur Moschee – eine Handreichung für die Praxis*. Bad Homburg v.d. Höhe: Herbert-Quandt Stiftung.
- Leirvik, O. (2014). Norway. J.S. Nielsen, S. Akgönül, A. Alibašić & E. Račius (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe, Vol. 6*. Leiden: Brill, 459–471.
- Leitzinger, A. (1999). Tataarit Suomessa. T. Sakaranaho & H. Pesonen (toim.), *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino, 25–58.
- Martikainen, T. (2007). The Governance of Islam in Finland. *Temenos*, 43 (2), 243–265.
- Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (2013). Johdanto: Islamin hallinta. T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.), *Islam, hallinta ja turvallisuus*. Turku: Eetos, 9–23.
- McAuley, J. (2016). To curb radicalism, France targets foreign funding for mosques. *Washington Post*, 14.8.2016. [https://www.washingtonpost.com/world/europe/to-curb-radicalism-france-targets-foreign-funding-for-mosques/2016/08/14/788ec7e6-5ef9-11e6-84c1-6d27287896b5_story.html?utm_term=.ad6d4f4c7b94] 6.3.2017.
- McLoughlin, S. (2005). Mosques and the Public Space: Conflict and Cooperation in Bradford. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (6), 1045–1066.

- Muhammed, Husein (2011). Kuka edustaa muslimeja? T. Martikainen & T. Sakaranaho (toim.), *Mitä muslimit tarkoittavat? Keskustelua islamilaisista virtauksista Suomessa ja Euroopassa*. Turku: Savukeidas Kustannus, 115–121.
- Passoja, A. (2015). Suomen pohjoisin muslimiyhteisö rukoilee kellarivarastossa. *Yle Uutiset*, 30.10.2015. [<http://yle.fi/uutiset/3-8416945>] 6.3.2017.
- Pauha, T. (2017). Finland. O. Scharbrodt, S. Akgönül, A. Alibašić, J.S. Nielsen & E. Račius (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 8. Leiden: Brill, 239–254.
- Pauha, T. & Martikainen, T. (2014). Finland. J. S. Nielsen, S. Akgönül, A. Alibašić & E. Račius (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 6. Leiden: Brill, 218–228.
- Pew Forum on Religion & Public Life (2010). *Muslim Networks and Movements in Western Europe*. Washington: Pew Research Center.
- Pew Research Center (2015). *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. Washington: Pew Research Center.
- Pollack, D., Müller, O, Rosta, G. & Dieler, A. (2016). *Integration und Religion aus der Sicht von Türkeistämmigen in Deutschland. Repräsentative Erhebung von TNS Emnid im Auftrag des Exzellenzclusters „Religion und Politik“ der Universität Münster*. [https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/religion_und_politik/aktuelles/2016/06_2016/studie_integrations_und_religion_aus_sicht_t_rkeist__mmiger.pdf] 24.11.2016.
- religion.ORF.at (2015). Islamgesetz stößt weltweit auf Interesse. [<http://religion.orf.at/stories/2696716/>] 6.3.2017.
- Sakaranaho, T. (2008). Islam ja muuttuva katsomusaineiden opetus koulussa. T. Martikainen, T. Sakaranaho & M. Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 157–181.
- Saleem, S. (2013). *The Mosque in Britain Finding its Place*. O. Verkaaik (toim.), *Religious Architecture: Anthropological Perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 185–204.
- Schmitt, T. (2003). *Moscheen in Deutschland: Konflikte um ihre Errichtung und Nutzung*. *Forschungen zur deutschen Landeskunde*, Band 252. Flensburg: Deutsche Akademie für Landeskunde.
- Uskonnot Suomessa (2015). Uskonnot Suomessa. [<http://www.uskonnot.fi>] 12.12.2016.
- Zeit Online (2016). CSU-Generalsekretär fordert Islam-Gesetz. *Zeit Online*, 13.4.2016. [<http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-04/csu-islam-gesetz-andreas-scheuer-generalsekretar-moscheen>] 6.3.2017.
- YLE (2013). Missä on lähin moskeija? *YLE uutiset*, 25.10.2013. [<http://yle.fi/uutiset/3-6894048>]. 17.3.2016.
- Öktem, K. (2017). Austria. O. Scharbrodt, S. Akgönül, A. Alibašić, J.S. Nielsen & E. Račius (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe*, Vol. 8. Leiden: Brill, 45–68.